

Sygn. akt: I ACa 490/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 czerwca 2013r.

Sąd Apelacyjny w Łodzi I Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący:	SSA Alicja Myszkowska
Sędziowie:	SA Anna Cesarz (spr.) SA Tomasz Szabelski
Protokolant:	st.sekr.sądowy Grażyna Michalska

po rozpoznaniu w dniu 5 czerwca 2013r. w Łodzi

na rozprawie

sprawy z powództwa **Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w W. - (...) Oddziału (...) z siedzibą w Ł.**

przeciwko **M. M.**

o zapłatę

na skutek apelacji strony powodowej

od wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi

z dnia 1 września 2011r. sygn. akt I C 941/11

1. oddala apelację;

2. zasądza od Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w W. - (...) Oddziału (...) z siedzibą w Ł. na rzecz M. M. kwotę 5.400 (pięć tysięcy czterysta) złotych tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego i kasacyjnego.

Sygn. akt I ACa 490/13

UZASADNIENIE

Zaskarżonym wyrokiem z 1 września 2011 r. Sąd Okręgowy w Łodzi uchylił nakaz zapłaty wydany w postępowaniu nakazowym zobowiązujący pozwanego M. M. do zapłaty na rzecz powoda Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w W. – (...) Oddziału (...) z/s w Ł. kwoty 84.458.25 zł i w konsekwencji oddalił powództwo oraz nie obciążył strony powodowej kosztami procesu.

Wyrok ten zapadł na podstawie ustaleń faktycznych, których istotne elementy przedstawiają się następująco:

„Pozwany w dniu 26 lutego 2004 r. otrzymał od rodziców gospodarstwo rolne. Następnie podjął starania w celu uzyskania pomocy finansowej i w tym celu złożył wniosek do ARiMR o dofinansowanie realizacji projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom”. W złożonym wniosku zaznaczył, iż uzupełnieni wykształcenie w okresie 5 lat od dnia rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa.

ARiMR w W. 18 lutego 2005 r. zawarła z pozwanym umowę o dofinansowanie projektu - tj. umowę określającą warunki i tryb udzielania przez ARiMR pomocy finansowej w ramach SPO(...). Na jej podstawie Agencja udzieliła pozwanemu pomocy w wysokości 50.000 zł. W umowie określono zasady zwrotu otrzymanej pomocy wraz z odsetkami, zaś prawnym zabezpieczeniem wykonania przez pozwanego zobowiązań określonych w umowie był weksel niepełny in blanco. Zgodnie z treścią umowy pozwany zobowiązał się do wypełnienia zobowiązań określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego (...) oraz w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełniania Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”, a w szczególności m.in. do uzupełnienia wykształcenia w celu spełnienia wymogu dotyczącego kwalifikacji zawodowych w przypadku, gdy wymóg ten nie był spełniony w dniu złożenia wniosku o dofinansowanie projektu i do złożenia w oddziale regionalnym dokumentów potwierdzających wypełnienie przez beneficjenta zobowiązań określonych w umowie, przed upływem 5. lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Pieniądze otrzymane w ramach pomocy pozwany przeznaczył na rozwój gospodarstwa.

Pozwany w kwietniu 2005 roku ukończył liceum ogólnokształcące. Od 1 października 2004 r. podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników. Pozwany, chcąc spełnić wymóg wykształcenia w obawie przed koniecznością zwrotu dotacji, podjął starania w celu uzupełnienia wykształcenia i w związku z tym 1 lipca 2007 r. rozpoczął naukę w Wyższej Szkole (...) w Ł. na kierunku zarządzanie, i jednocześnie zaczął uczęszczać na kursy przygotowujące do egzaminów eksternistycznych z zakresu szkoły policealnej w zawodzie technik - rolnik. W tym czasie istniała możliwość ukończenia szkoły zawodowej na podstawie kursów eksternistycznych przez okres jednego roku. Jednakże możliwość ta - z uwagi na zmianę przepisów oświatowych - została wyłączona i kurs w Centrum (...) w P., który rozpoczął się 1 września 2007 r., został przez szkołę rozwiązany. Pozwany rozpoczął naukę zawodu rolnika w trybie dwuletnim dopiero we wrześniu 2008 r.

Pismami z 24 lutego 2009 r. oraz 4 marca 2010 r. pozwany zwrócił się do Prezesa ARiMR i Dyrektora (...) Oddziału (...) z prośbą o przedłużenie terminu na wypełnienie zobowiązania dotyczącego uzupełnienia wykształcenia rolniczego, wskazując iż w czerwcu 2010 r. zda egzamin zawodowy.

W dniu 11 marca 2010 r. pozwany został poinformowany o uruchomieniu wobec niego procedury windykacji należności w celu odzyskania wypłaconej premii.

W czerwcu 2010 r. pozwany ukończył szkołę. Nie miał możliwości skorzystania z indywidualnego toku nauczania, bowiem (...) (...) w P. nie prowadziło indywidualnego programu, czy też toku nauki.

Pozwany zakończył cały proces kształcenia rolniczego 27 sierpnia 2010 r., uzyskując tytuł technika rolnika. Pozwany zdał wszystkie egzaminy w terminie, a ponadto cały proces kształcenia przebiegał bez przerw i opóźnień.

W związku z negatywnym rozpatrzeniem wcześniejszego odwołania pozwany pismem z 14 października 2010 r. zwrócił się do prezesa ARiMR ponowne przedłużenie terminu na wypełnienie zobowiązania dotyczącego uzupełnienia wykształcenia rolniczego, które spełnił 27 sierpnia 2010 r., i w związku z tym o niewszczywanie procedury windykacji.

Ponownie pismem z 5 listopada 2010 r. pozwany zwrócił się prezesa ARiMR, kwestionując wezwanie go do zapłaty pod rygorem wypełnienia weksla.

W związku z nie wywiązywaniem się przez pozwanego ze zobowiązań wynikających z zawartej z ARiMR umowy, tj. nieuzupełnieniem wykształcenia w określonym terminie, czyli przed upływem pięciu lat od dnia rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego, pismem z 3 marca 2011 r. powód wezwał pozwanego do zapłaty sumy wekslowej w kwocie 84.458,25 zł.

Pozwany w pismach skierowanych do Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz ponownie do Prezesa ARiMR wniósł o indywidualne rozpatrzenie jego sytuacji.

Przeprowadzona 11 stycznia 2010 r. kontrola w gospodarstwie rolnym pozwanego nie wykazała żadnych nieprawidłowości, poza brakiem kwalifikacji zawodowych.

Gospodarstwo rolne o pow. 6.5 ha użytków rolnych jest jedynym źródłem utrzymania pozwanego. Miesięczny dochód z gospodarstwa to ok. 1.000 zł. Pozwany zamierza rozwijać produkcję rolną. Nie posiada możliwości finansowych zwrotu udzielonej pomocy, musiałby sprzedać gospodarstwo.

Na podstawie tych ustaleń Sąd Okręgowy uznał, że strona powodowa miała podstawy domagać się od pozwanego zwrotu udzielonej pomocy wraz z należnymi odsetkami. Umowa nakładała na pozwanego obowiązek uzupełnienia wykształcenia przed upływem 5. lat od dnia rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego i złożenia w oddziale regionalnym ARiMR dokumentów potwierdzających wypełnienie zobowiązań nią nałożonych. Wymagane wykształcenie, jakie powinien posiadać pozwany, określa szczegółowo załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełniania Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” – Szczegółowy wykaz kierunków studiów, zawodów i specjalności oraz tytułów kwalifikacyjnych w zakresie rolnictwa. W ocenie Sądu I instancji posiadane przez pozwanego wykształcenie średnie nierolnicze (ogólnokształcące) nie spełnia wymagań stawianych beneficjentom programu.

Pozwany, chcąc spełnić wymóg wykształcenia, podjął starania w celu jego uzupełnienia i w związku z tym 1 lipca 2007 r. rozpoczął naukę w (...) w Ł. na kierunku zarządzanie i jednocześnie zaczął uczęszczać na kursy przygotowujące do egzaminów eksternistycznych z zakresu szkoły policealnej w zawodzie technik – rolnik. W tym okresie istniała możliwość ukończenia szkoły zawodowej na podstawie kursów eksternistycznych przez okres jednego roku. Jednakże możliwość ta została - z uwagi na zmianę przepisów oświatowych - wyłączona i kurs pozwanego w(...) (...) w P. został przez szkołę rozwiązany. Pozwany zmuszony został do rozpoczęcia nauki w trybie dwuletnim dopiero we wrześniu 2008 r. i w związku z tym szkołę ukończył dopiero w czerwcu 2010 r., zaś 27 sierpnia 2010 r. uzyskał tytuł technika – rolnika.

Odwołując się do definicji siły wyższej zawartej w załączniku nr 9 do Rozporządzenia (...) z 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego(...)Sąd Okręgowy uznał, że zmiana przepisów oświatowych nie jest okolicznością pozwalającą na jej zaliczenie do siły wyższej.

Niemniej w okolicznościach sprawy Sąd I instancji ocenił żądanie strony powodowej za sprzeczne z zasadami współzycia społecznego (art. 5 k.c.). Celem zawarcia umowy było ułatwienie pozwanemu jako młodej osobie rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego poprzez przyznanie środków finansowych z przeznaczeniem na modernizację gospodarstwa. Miało to przyczynić się do poprawy kondycji ekonomicznej gospodarstw zwłaszcza poprzez dostosowanie produkcji do wymogów rynku, poprawę jej jakości oraz stosowanie technologii efektywnych

pod względem ekonomicznym i respektujących wymogi bezpieczeństwa pracy, higieny, ochrony środowiska i warunku utrzymania zwierząt.

Sąd I instancji uznał, że pozwany wykorzystał dotację zgodnie z założeniami programu oraz celem wskazanym w umowie. Prowadzone gospodarstwo stanowi dla pozwanego jedynie źródło dochodu. W tej sytuacji uwzględnienie powództwa spowodowałoby likwidację prowadzonego przez pozwanego gospodarstwa, zaprzepaszczenie wykonanej dotychczas pracy, zamknięcie możliwości rozwoju jako młodego rolnika i pogorszenie sytuacji majątkowej. Z tych względów Sąd Okręgowy uznając żądanie pozwu jako nadużycie prawa uchylił nakaz zapłaty i oddalił powództwo, nie obciążając powoda kosztami procesu.

Apelację od powyższego wyroku wniósł powód, zaskarżając go w całości, zarzucając:

- naruszenie art. 233 k.p.c. polegające na dokonaniu przez Sąd I instancji ustaleń sprzecznych z zebrany materiałem dowodowym poprzez błędne przyjęcie, że:

- celem zawarcia przez strony umowy o dofinansowanie było ułatwienie pozwanemu jako młodej osobie rozpoczęcie prowadzenia gospodarstwa rolnego poprzez przyznanie mu środków finansowych z przeznaczeniem na modernizację gospodarstwa rolnego, a celem działania programu było ułatwienie założenia lub przejścia gospodarstw przez młodych rolników oraz wsparcie modernizacji tych gospodarstw,
- pozwany wykorzystał przeznaczoną dotację zgodnie z założeniami programu, a zatem wykorzystał przyznaną mu pomoc w sposób zgodny z celem wskazanym w umowie i osiągnięty został cel programu za wyjątkiem braku uzupełnienia wykształcenia, które ostatecznie po terminie pozwany również uzupełnił,
- naruszenie art. 493 § 1 k.p.c. poprzez oparcie wyroku w całości na podstawie art. 5 k.c., podczas gdy pozwany nie podnosił w zarzutach do nakazu zapłaty, że powód przez wystąpienie o wydanie nakazu zapłaty czyni ze swego prawa użytek sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współzycia społecznego, a takie działanie nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony,
- naruszenie art. 5 k.c. poprzez nie wskazanie jaką konkretną zasadę współzycia społecznego narusza skorzystanie przez stronę powodową z żądania zwrotu dotacji wraz z odsetkami,
- naruszenie art. 354 § 1 k.c. poprzez błędne przyjęcie w oparciu o art. 5 k.c., że dochodzenie roszczeń z tytułu zawartej pomiędzy stronami umowy stanowi nadużycie prawa podmiotowego gdyż jest sprzeczne z zasadami współzycia społecznego, podczas gdy to pozwany nie wykonywał zobowiązania zgodnie z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno - gospodarczemu oraz zasadom współzycia społecznego.

W konkluzji skarżący wniósł o zmianę wyroku i utrzymanie w mocy nakazu zapłaty oraz zasądzenie na jego rzecz od strony pozwanej kosztów postępowania przed Sądem II instancji.

W odpowiedzi na apelację pozwany wniósł o jej oddalenie i zasądzenie na jego rzecz kosztów postępowania.

Sąd Apelacyjny w Łodzi wyrokiem z dnia 11 stycznia 2012 r. oddalił apelację powoda oraz orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Na skutek skargi kasacyjnej pozwanego Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 21 marca 2013 r. uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Łodzi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy uznał, że zastosowanie przez Sądy obu instancji art. 5 k.c. było w realiach niniejszej sprawy co najmniej przedwczesne. Powołanie się na klauzule generalne zawarte w tym przepisie jest bowiem dopuszczalne dopiero po rozważeniu innych wchodzących w grę regulacji prawnych, które mogą odpowiedzialność pozwanego wyłączyć, a przynajmniej ograniczyć. Taką regulacją w kontekście rozpoznawanej sprawy jest art. 39 ust. 1 Rozporządzenia

Komisji (WE) NR 814/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającego szczególne zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z (...) Funduszu (...) ((...)) (DZ. U. UE. L. z dnia 30 kwietnia 2004.153.30). Brzmienie tego przepisu jest następujące: „Bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach, Państwa Członkowskie mogą uznać, w szczególności, następujące kategorii siły wyższej:”, i dalej następuje wyliczenie sześciu kategorii siły wyższej w punktach od a do f. Wystąpienie którejkolwiek z nich jest podstawą do zwolnienia beneficjenta udzielonej pomocy od obowiązku zwrotu przyznanych mu środków, mimo niewywiązania się z przewidzianych w umowie wymagań warunkujących przyznanie tych środków. Sformułowanie „bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach” trzeba rozumieć w ten sposób, że mogą zaistnieć takie indywidualne okoliczności (przypadki), które usprawiedliwią niewywiązanie się przez rolnika z umowy, mimo niewystąpienia którejkolwiek z kategorii siły wyższej, wymienionych w katalogu zawartym w tym przepisie. Innymi słowy, katalog przyczyn wymienionych jako siła wyższa nie wyczerpuje wszystkich przyczyn usprawiedliwiających zwolnienie od obowiązku zwrotu w całości lub w części otrzymanego świadczenia, gdyż mogą wystąpić jeszcze inne, niewymienione w nim okoliczności, które także mogą uzasadniać zwolnienie od tego obowiązku. Rzecz jasna, muszą to być okoliczności wyjątkowe, zbliżone w swojej istocie do kategorii wymienionych we wspomnianym katalogu, a więc takie, których, pomimo podjętych przez zobowiązanego starań, nie dało się przezwyciężyć. Trzeba dodać, że w załączniku nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 - 2006 (Dz. U. Nr 207, poz. 2117), w którym wymieniono okoliczności o charakterze siły wyższej, uznane za takie przez państwo polskie, podany tam katalog ma charakter otwarty, co wynika z poprzedzających go słów „w szczególności”. Oznacza to, że również na gruncie tego przepisu można uznać także inne okoliczności za przyczyny usprawiedliwiające niewypełnienie warunków umowy o przyznanie świadczeń. W sprawie dokonano ustaleń, że przyczyny, które spowodowały opóźnienie w zdobyciu przez pozwanego formalnych kwalifikacji rolniczych, były niezależne od niego. Pozostaje do oceny kwestia, czy można uznać je za okoliczności, które zgodnie z art. 39 ust. 1 rozporządzenia nr 817/2004, „należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach” oraz czy pozwany dołożył staranności, aby w odpowiednim terminie uprzedzić powoda, że nie zdąży ukończyć szkoły rolniczej w umówionym czasie z przyczyn od niego niezależnych. Brak rozważenia w zaskarżonym wyroku tego istotnego kontekstu prawnego sprawy powoduje konieczność uchylecia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Uzupełniając postępowanie dowodowe Sąd Apelacyjny dodatkowo ustalił, że pismem z 26 października 2005 r. (...) Oddział (...) w Ł. powołując się na zawartą z pozwanym umowę, zobowiązującą go m.in. do uzupełnienia wykształcenia w celu spełnienia wymogu dotyczącego kwalifikacji zawodowych, zwróciła się do pozwanego o udzielenie informacji dotyczących m.in. tego, kiedy pozwany rozpoczął naukę oraz w jakim terminie zamierza ją zakończyć; w innym przypadku o poinformowanie, kiedy zamierza rozpocząć edukację w celu osiągnięcia wymaganego kryterium wykształcenia. Termin przekazania informacji zakreślono do 16 listopada 2005 r. (pismo – k.234).

W odpowiedzi pozwany pismem z 15 listopada 2005 r. poinformował powoda, że rozpoczął naukę na Politechnice (...) w Ł. – przewidywany termin ukończenia czerwiec 2009 (k.232,233).

Rozpoznając sprawę ponownie Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja jest niezasadna.

Jak wynika z wykładni prawa dokonanej przez Sąd Najwyższy, zastosowanie w niniejszej sprawie przepisu art. 5 k.c. dla obrony pozwanego przed dochodzonym roszczeniem winno być poprzedzone zbadaniem, czy odpowiedzialność pozwanego do zwrotu środków udzielonej pomocy może być wyłączona albo ograniczona w świetle innych regulacji prawnych.

Art. 39 ust. 1 pkt a-f Rozporządzenia Komisji (WE) NR(...)z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającego szczególne zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z (...) Funduszu (...) ((...)) (DZ. U. UE. L. z dnia 30 kwietnia 2004.153.30) stanowi, iż bez uszczerbku dla

rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach, Państwa Członkowskie mogą uznać, w szczególności, następujące kategorie siły wyższej: a) śmierć rolnika; b) długoterminowa niezdolność rolnika do wykonywania zawodu; c) wywłaszczenie dużej części gospodarstwa, jeżeli wywłaszczenie to nie mogło być przewidziane w dniu podjęcia zobowiązania; d) klęska żywiołowa poważnie dotykająca grunty rolne gospodarstwa; e) wypadek powodujący zniszczenie budynków dla zwierząt gospodarskich; f) choroba epizootyczna dotykająca część lub całość należących do rolnika zwierząt gospodarskich. Państwa Członkowskie notyfikują Komisji kategorie, które uznają za siłę wyższą. Zgodnie zaś z ust. 2 tego artykułu, o przypadkach siły wyższej zawiadamia się na piśmie właściwy organ, wraz z odpowiednimi dowodami zadowalającymi ten organ w ciągu 10 dni roboczych od dnia, w którym rolnik jest w stanie dokonać tej czynności. Ten termin może zostać przedłużony o 20 dni roboczych, w przypadku gdy taka możliwość przewidziana jest w dokumencie programowania.

W załączniku nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupelnienia Sektorowego Programu Operacyjnego (...) (Dz. U. Nr 207, poz. 2117) określono kategorie siły wyższej. Za okoliczności o charakterze siły wyższej uznaje się wszelkie nieprzewidywalne zdarzenia będące poza kontrolą, których nie można przewyciężyć mimo wszelkich należytych starań, w szczególności: 1) klęski żywiołowe, takie jak: burze i zjawiska z nimi związane (np. wyładowania atmosferyczne, wiatry, opady nawałne i grad), powódzie, wylewy, huragany lub tornada, susze, pożary, trzęsienia ziemi, obsunięcia ziemi, lawiny, ekstremalne warunki termiczne i masowe pojawy szkodników; 2) strajki, działania terrorystyczne, wojny, zamieszki lub inne zakłócenia społeczne; 2) epidemie lub epizootie, jak również pojedyncze przypadki padnięcia zwierząt lub ich zachorowań powodujących konieczność uboju; 2) wywłaszczenia nieruchomości, jeśli nie mogły one być przewidziane w chwili podejmowania zobowiązania; 2) wypadki lub awarie skutkujące zniszczeniem budynków, budowli lub przedmiotów w stopniu uniemożliwiającym ich dalsze używanie zgodnie z założonym celem projektu, kradzieże, które nie nastąpiły z winy beneficjenta. W przypadku gdy beneficjentem jest osoba fizyczna za okoliczność o charakterze siły wyższej uznaje się ponadto: 1) śmierć beneficjenta; w takim przypadku umowa o dofinansowanie realizacji projektu wygasa, chyba że spadkobiercy beneficjenta zadeklarują chęć kontynuowania projektu i przejęcia zobowiązań; 2) udokumentowaną niezdolność beneficjenta do pracy z powodu choroby lub wypadku.

Siła wyższa w rozumieniu tych przepisów jest więc zdarzeniem, które dotyczy bądź określonej zbiorowości, bądź też konkretnego beneficjenta, przy czym katalog ten jest otwarty.

Podnieść należy, że pojęcie to na gruncie omawianych regulacji nie odpowiada klasycznemu pojęciu siły wyższej (*vis maior*). Przez siłę wyższą rozumie się zdarzenie zewnętrzne (teoria obiektywna), które ma charakter nadzwyczajny (nikły stopień prawdopodobieństwa jego wystąpienia) i którego skutkom nie można zapobiec (w świetle aktualnego poziomu wiedzy i techniki). Typowymi przykładami siły wyższej przytaczanymi w doktrynie prawa cywilnego są stan klęski żywiołowej (najczęściej chodzi o nadzwyczajne zjawiska przyrody, jak trzęsienia ziemi, powódzie, huragany) ale za siłę wyższą mogą być także uznane zdarzenia wywołane przez człowieka, jak działania wojenne czy gwałtowne rozruchy oraz działania władzy państwowej (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 września 2011 r. IV CSK 77/11, lex nr 1084732). Nie ma natomiast charakteru siły wyższej choroba (por. orzeczenie SN z dnia 30 kwietnia 1960 r., III CR 753/59, OSP 1961, z. 3, poz. 79).

Oceniając w tym ujęciu kategorie siły wyższej, określone przez art. 39 ust. 1 pkt a-f Rozporządzenia Komisji (WE) NR (...) z dnia 29 kwietnia 2004 r. oraz przez załącznik nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. zauważyć należy, że w wielu przypadkach nie odpowiadają one typowemu, cywilistycznemu pojęciu siły wyższej (np. niezdolność do wykonywania zawodu z powodu choroby, pojedyncze przypadki padnięcia zwierząt lub ich zachorowań powodujących konieczność uboju). Przede wszystkim brak jest we wskazanych przypadkach możliwości przypisania zdarzeniu zewnętrznego charakteru.

W rozpoznawanej sprawie pierwszoplanową przyczyną, która spowodowała opóźnienie w zdobyciu przez pozwanego formalnych kwalifikacji rolniczych była zmiana przepisów oświatowych, powodująca wyłączenie możliwości ukończenia przez pozwanego szkoły zawodowej i uzyskania wykształcenia w zawodzie technik-rolnik na podstawie kursów eksternistycznych przez okres jednego roku, rozpoczętych przez pozwanego 1 września 2007 r. w (...) (...)

w P.. Doszło do tego w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 11 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 80, poz. 542), która w art. 1 w odniesieniu do ustawy o systemie oświaty zmieniła: art. 9a ust. 2 pkt 1-2 i 6, art. 9c ust. 2 pkt 1, 2, 3 i 4 oraz 8, art. 9c ust. 5 pkt 2 lit. b i c, art. 10; oraz dodała: art. 10a. W trybie tej ustawy istotne zmiany wprowadzono w organizacji i zasadach zdawania egzaminów eksternistycznych. Od dnia 1 lipca 2007 r. w trybie egzaminów eksternistycznych można było ukończyć jedynie szkołę podstawową, gimnazjum i liceum ogólnokształcące. Zdawać egzaminy eksternistyczne mogły tylko osoby, które ukończyły 18 lat i nie uczęszczają do żadnej szkoły. Egzaminy eksternistyczne mogły być przeprowadzane tylko okręgowe komisje egzaminacyjne, a nie – jak dotąd – państwowe komisje egzaminacyjne powoływane przy szkołach, zespołach szkół i centrach kształcenia ustawicznego. Jednocześnie przepisy przejściowe (art. 5 ust. 1) pozwalały osobom, które rozpoczęły zdawanie egzaminów eksternistycznych przed dniem wejścia w życie ustawy, na kontynuowanie tych egzaminów przed dotychczasowymi państwowymi komisjami egzaminacyjnymi powołanymi przez kuratorów oświaty i na zasadach dotychczasowych, jednak nie dłużej niż do dnia 30 czerwca 2008 r. Po wejściu w życie ustawy kuratorzy nie mogli powoływać nowych komisji egzaminacyjnych (art. 5 ust. 2). Zgodnie z art. 10 ustawy, nowelizacja w zakresie zmiany organizacji i zasad zdawania egzaminów eksternistycznych obowiązywała od 1 lipca 2007 r.

Jak wynika z zaświadczenia (...) (...), pozwany był słuchaczem na kursach przygotowujących do egzaminów eksternistycznych z zakresu szkoły policealnej w zawodzie technik-rolnik od 1 września do 31 października 2007 r. Zaprzestano zajęć w tej formie ze względu na zmianę przepisów oświatowych, które uniemożliwiały przeprowadzanie w/w egzaminów (k.37).

Powyższe oznacza, że pozwany rozpoczął naukę w ramach (...) (...) w czasie, kiedy obowiązywała już ustawa nowelizująca ustawę o systemie oświaty, uniemożliwiająca ukończenie w trybie egzaminów eksternistycznych innej szkoły, niż podstawowej, gimnazjum i liceum ogólnokształcącego. Pozwany naukę kontynuował przez dwa miesiące, aż do zaprzestania zajęć. Jednocześnie, w związku z rozpoczęciem zdawania egzaminów eksternistycznych już po dniu wejścia w życie ustawy nowelizującej, nie mógł skorzystać z dobrodziejstwa przepisów przejściowych, umożliwiających kontynuowanie tych egzaminów przed dotychczasowymi państwowymi komisjami egzaminacyjnymi powołanymi przez kuratorów oświaty i na zasadach dotychczasowych, jednak nie dłużej niż do dnia 30 czerwca 2008 r. W ocenie Sądu Apelacyjnego, zmiana przepisów oświatowych była w istocie działaniem władzy państwowej, które nawet w tradycyjnym ujęciu jest traktowane jako siła wyższa. W zdarzeniu tym można doszukiwać się pewnych elementów nadzwyczajnych, bowiem nowelizacja przepisów rangi ustawowej, choć w zasadzie jest do przewidzenia poprzez śledzenie procesu legislacyjnego, nie daje prawdopodobieństwa przyjęcia tych przepisów w kształcie pierwotnie zaproponowanym. Natomiast pozwany jako jednostka z pewnością nie mógł w żaden sposób zapobiec skutkom tego zdarzenia. Co więcej, pozwany rozpoczął naukę w(...) (...) już po tym, kiedy w świetle obowiązującego prawa nie było już możliwe ukończenie w trybie egzaminów eksternistycznych szkoły policealnej w zawodzie technik-rolnik.

Biorąc jednak pod uwagę, że zmiana przepisów oświatowych była niezależna od pozwanego, niemożliwa do przewyżnienia nie tylko przez pozwanego, ale też innych beneficjentów będących w podobnej co on sytuacji, a także miała ona wyjątkowy charakter, zbliżony do kategorii wymienionych w art. 39 ust. 1 pkt a-f Rozporządzenia Komisji (WE) NR 814/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. oraz w załączniku nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r., w okolicznościach sprawy winna być uznana za przyczynę usprawiedliwiająca zwolnienie od obowiązku zwrotu otrzymanego świadczenia. Pozwany musiał zrezygnować z nauki w (...) (...) już w trakcie roku szkolnego, po dwóch miesiącach od rozpoczęcia nauki, co było dla pozwanego zaskakujące. Podnieść należy, że także podmiot prowadzący(...) (...) nie zdawał sobie sprawy ze zmiany przepisów oświatowych albo też skutków tej zmiany, skoro kursy eksternistyczne prowadził także po 1 lipca 2007 r. Trudno również obarczać pozwanego tym, że mógł podjąć naukę znacznie wcześniej, co nawet w kontekście zmiany przepisów oświatowych wydłużających czas nauki do minimum dwóch lat, pozwalało na uzyskanie brakującego wykształcenia i kwalifikacji przed lutym 2009 roku. Skoro bowiem od ukończenia liceum ogólnokształcącego w kwietniu 2005 roku pozwany miał czas na uzupełnienie wykształcenia do lutego 2009 roku, to mógł ten czas tak zaplanować, aby podjąć naukę

nawet w późniejszym okresie, zważywszy że do lipca 2007 roku możliwe było ukończenie w trybie egzaminów eksternistycznych szkoły policealnej w zawodzie technik-rolnik w ciągu jednego roku.

Jeśli zaś chodzi o to, czy pozwany uprzedził stronę powodową z odpowiednim wyprzedzeniem - w ciągu 10 dni od uzyskania informacji o zmianie przepisów oświatowych uniemożliwiających zakończenie kursu w ramach (...) (...) w P., że nie zdąży ukończyć szkoły rolniczej z przyczyn od niego niezależnych (por. art. 39 ust. 2 Rozporządzenia Komisji (WE) NR (...)z dnia 29 kwietnia 2004 r.), to zauważyć należy, iż czynił to dopiero pismami z 24 lutego 2009 r. oraz 4 marca 2010 r. Niemniej jednak zachowanie tego terminu nie rodziło po stronie Agencji jakiegokolwiek obowiązku, np. co do wydłużenia terminu do uzupełnienia wykształcenia przez beneficjenta; nie było też obwarowane jakimikolwiek sankcjami, w postaci choćby odmowy zakwalifikowania przyczyny opóźnienia jako siły wyższej w rozumieniu omawianych przepisów. Był to jedynie termin instrukcyjny.

Nawet przy braku podstaw do wyłączenia albo ograniczenia odpowiedzialności pozwanego na podstawie omówionych wyżej regulacji prawnych, dochodzone pozwem żądanie słusznie zostało ocenione przez Sąd I instancji jako nadużycie prawa. Postanowienia umowy łączącej strony w części dotyczącej wymogów uzupełnienia wykształcenia są niejednoznaczne i odsyłają do również niejednoznacznych aktów rangi wykonawczej. Zawilość prawną sprawy potwierdza też przyjęcie do rozpoznania skargi kasacyjnej przez Sąd Najwyższy. Nie jest też tak, że pozwany celowo i świadomie zwlekał z podjęciem nauki na właściwym kierunku, lekceważąc swoje obowiązki wynikające z umowy. Okoliczności sprawy dowodzą, że pozwany już w 2005 roku podjął starania w celu uzupełnienia wykształcenia, rozpoczynając studia na PŁ. Choć termin ukończenia nauki przypadał na czerwiec 2009 roku, to strona powodowa wiedząc z informacji przedstawionej jej pisemnie przez pozwanego stanowiącej odpowiedź na pismo Agencji, że nie będzie on w stanie kontynuując naukę wyłącznie na PŁ wypełnić swojego zobowiązania do uzupełnienia wykształcenia w terminie, jak też nie będzie to wykształcenie rolnicze, nie poinformowała go o tym fakcie, czy też w innym sposób nie zwróciła mu na to uwagę. Pozwany musiał więc czuć się dezorientowany co do tego, czy rzeczywiście spoczywa na nim obowiązek uzupełnienia wykształcenia w ogóle, zwłaszcza o profilu rolniczym, tym bardziej że w świetle umowy stron możliwa była i taka jej interpretacja, iż prowadzenie gospodarstwa rolnego (przez okres 3 lat) w połączeniu z uzyskaniem wykształcenia średniego spowoduje spełnienie wymagań w zakresie kwalifikacji zawodowych przed upływem 5 lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa, tj. przed lutym 2009 r. Z drugiej strony usprawiedliwione było i takie przekonanie pozwanego, że istniejące wówczas przepisy oświatowe umożliwią mu, w razie czego, szybkie uzupełnienie wykształcenia na rocznych kursach eksternistycznych. Jak wynika z pism pozwanego kierowanych m.in. do prezesa ARiMR, jego priorytetem w pierwszym roku po zawarciu umowy (2006) były inwestycje w gospodarstwo. Z ustaleń poczynionych na podstawie zeznań pozwanego i jego matki wynika, że starania w celu uzyskania wykształcenia rolniczego pozwany podjął po obejrzeniu programów telewizyjnych i po rozmowach z innymi ludźmi w 2007 roku, wskazujących na taką konieczność. Natomiast bezskutecznie próbował uzyskać pomoc w tym zakresie w Oddziale Agencji.

Mając na uwadze charakter łączącej strony umowy, jej niejednoznaczną treść, przyczyny zwłoki pozwanego w jej wykonaniu oraz osiągnięcie podstawowego jej celu, którym była modernizacja gospodarstw rolnych przez młodych rolników w połączeniu z uzyskaniem wykształcenia rolniczego, Sąd Okręgowy słusznie uznał, że żądanie powoda stanowiło nadużycie prawa i z tej przyczyny nie zasługuje na ochronę. Ekonomiczne oraz w dalszej kolejności także osobiste i życiowe skutki uwzględnienia powództwa, obejmującego należność główną z odsetkami, byłyby dla pozwanego bardzo dotkliwe i wiązałyby się z koniecznością sprzedaży gospodarstwa, stanowiącego jedyne źródło jego dochodu. Skutki oddalenia powództwa na podstawie przepisu art. 5 k.c. mają dla strony powodowej jedynie ekonomiczny wymiar i są zupełnie niedostrzegalne.

Mając to na uwadze Sąd Apelacyjny po myśli art. 385 k.p.c. oddalił apelację, zaś o kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego orzekł zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 98 w zw. z art. 108 § 1 i art. 391 § 1 k.p.c.